Türk Kültürü ve **Hacı Bektaş Velî** Araştırma Dergisi,
Bahar - Mart 2023, Sayı 105, 215-231.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International
(CC BY-NC 4.0)

MAKALE ARTICLE
ISSN: 1306-8253 eISSN: 2147-9895
Geliş Tarihi/Received: 13.08.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 23.01.2023
https://doi.org/10.34189/hbv.105.009

AHİ TEŞKİLATININ STANDARDİZASYON ANLAYIŞININ İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

AN EVALUATION OF STANDARDIZATION POLICY OF AKHISM IN THE MANNER OF ISLAMIC LAW

CEMİL LİV
Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

XIII. yüzyılda Anadolu'da gelişmeye başlayan ahilik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlardaki faaliyetlerinin yanı sıra özellikle ticari sahada geliştirdikleri sistem ile ülkenin ekonomik kalkınması, piyasa istikrarı ve pazar güvenliğine katkı sunan bir teşkilattır. Geliştirdiği prensiplerle iktisadi ahlakı ticari faaliyetlerin temel düsturu haline getirmeyi başarmış, devlet, millet, fert, toplum, üretici ve tüketici arasında çatışmadan uzak uzlaşmacı bir yapının oluşmasını sağlamıştır. Ahi Teşkilatının iktisadi sahada sunduğu en önemli katkı hiç şüphesiz standardizasyondur. Çalışmada ahi teşkilatının iktisadi ahlakla yoğurarak geliştirdiği standardizasyon anlayışının iki temel öğesi olan kalite ve fiyat standartlarının fıkhi referansları değerlendirildi. Ahi teşkilatı ürünlerde belirli bir kalite standardının varlığını zorunlu kıldığı gibi ürünlerin piyasaya arz fiyatlarına da müdahalede bulunarak ürün fiyat standartları belirlemiştir. İslam hukukunda ise devlet, iktisadi ilişkilere ve piyasa sistemine doğrudan müdahale etmemekle birlikte piyasa işleyişinin hukuk sisteminin öngördüğü temel ilkelere göre gerçekleştirilmesi için denetleyici ve aksaklıkları giderici bir fonksiyon icra etmektedir. Bütün tedbirlere rağmen piyasa istikrarı bozulursa müdahaleye müsaade edilmiştir. Nitekim ilk dönemlerden itibaren ekonomik istikrarın bozulduğu hemen hemen her dönemde devletin piyasaya müdahale ettiği görülmektedir. Pazar güvenliğini ve piyasa istikrarını sağlamak için Hz. Peygamber bizzat denetimlerde bulunduğu gibi görevlendirdiği sahibü's-suklar ile kontrol faaliyetlerini sürdürmüştür. Hz. Peygamber devrinde düzenli biçimde yapılan denetimler Hz. Ömer döneminde sistemli hale dönüştürülerek hisbe teşkilatının temelleri oluşturulmuştur. Bu nedenle Ahi Teşkilatının iktisat ilkelerinin önemli bir argümanı olan müdahaleci ekonomi anlayışının İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren takip edilen fiyat politikasıyla paralellik arz ettiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Ahilik, Standart, Fiyat, Kalite.

Abstract

Akhism was a vital system that not only developed the social, cultural, and political but also was one of the most essential mechanisms of the commercial environment of the 13th century. Akhism contributed the social welfare, market stability, and market security.One of the most visible characteristics of Akhisim was seen that it successfully integrated the financial ethic with all types of commercial affairs. In this study, two basics of the standardization policy including quality of product and price stability that the system mostly improved among the financial ethic were examined in the fıqh references. The standardization policy of Akhism controlling the entire journey of any product that includes production, manufacturing, and marketing contributed to the financial development of the thirteenth century. This standardization policy orders that all products must be produced among certain techniques and principles. Quality standards, market conditions, and precautions taken against deceptive and manipulatory affairs, control and product management are the principles that the Islamic Law system underlines. The Akhi organization not only set a certain quality standard for products but also intervened in marketing prices of supplied products so that products have certain price standards. If any affairs to disrupt the marketing conditions and price stabilities occur, the state is supposed to intervene in the system as it has happened since earlier periods. Thus there is a strong relationship between the intervening commercial policies that were fundamental of Akhism and the price policies that have been followed since the early periods of Islam.

Keywords: Islamic Law, Akhism, Standardization, Price, Quality.

Giriş

XIII. yüzyılda Anadolu'da gelişmeye başlayan Ahi Teşkilatı ticari, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda etkisini göstermiş bir kuruluştur (Güneş, 2011, 207; Çelik, 2018, 777). Özellikle ticari sahada getirdiği ilkelerle ülkenin ekonomik kalkınması, piyasa istikrarı ve pazar güvenliğine katkı sunmuştur. Geliştirdiği prensiplerle iktisadi ahlakı, ticari faaliyetlerin temel düsturu haline getirmişlerdir. Ahi birlikleri iktisadi ahlak anlayışıyla devlet, millet, fert, toplum, üretici ve tüketici arasında çatışmadan uzak uzlaşmacı bir yapının oluşmasını başarmışlardır. Özellikle Osmanlı devletinde esnaf, sanatkâr ve meslek sahiplerinin faaliyetlerde bulunabilmelerinin Ahi birliklerinden aldıkları yetki ve ruhsatlara bağlı kılınması, Ahiliğin iktisadi ahlakının kurumsallaşmasına katkı sunmuştur. Ahi Teşkilatı'nın Anadolu topraklarında kurulması ve yayılmasında İslam'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan fütüvvet anlayışının etkisi büyüktür (Hacıgökmen, 2018, 2/483-487; Arslan, 2019, 75). XIII. yüzyılda Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah (öl. 622/1225) ülkede bozulan düzeni tekrar sağlamlaştırmak, siyasi ve iktisadi istikrar ortamını temin etmek için fütüvvet teşekküllerini devlet otoritesi altında toplayarak kurumsallaştırmış ve işlevsellik kazandırmıştır (Güzel, 2018, 1/224-234). Halife, fütüvvet anlayışının civar ülkelerde de işlerlik kazanması için diplomasi çalışmalarında bulunmuş, neticede Selçuklu Devleti'nde de fütüvvet anlayışı kabul görmüştür. Fütüvvet anlayışı ile ilgili çalışmaların bir meyvesi Ahi Evran önderliğinde Anadolu'da gelişme gösteren Ahi birlikleri olmuştur. Anadolu topraklarında önemli faaliyetlerde bulunan Ahi Teşkilatı'nın fikri alt yapısını fütüvvet anlayışı oluşturduğu gibi fütüvvetnameler de Ahi birliklerinin hukuki normları halini almıştır (Gündüz vd., 2012, 36; Nasır, 2002, 12; Çelik, 2014, 15; Güzel, 2018, 1/240).

Ahi Teşkilatı toplum ahlakı ve dayanışma duygusunun gelişiminde toplumsal hukuk düzeninin oluşumunda, üretim faaliyetlerinin yönetim ve organizasyonunda, ticaret ve tarımsal alanın koordine ve denetimde büyük etkileri olmuş bir teşkilattır (Nasır, 2002, 12; Köksal, 2005, 18; Öztürk, 2002, 1; Karagül, 265). Ahi Teşkilatı'nın iktisadi sahada sunduğu en önemli katkı hiç şüphesiz standardizasyondur. Özellikle ürünlerin, üretiminden piyasaya arzına kadarki süreçte belirli bir kalitede olması, satış fiyatları ve pazarları hususunda getirdikleri standartlar XIII. yüzyıldan itibaren iktisadi gelişmeye büyük etki göstermiştir. Çalışmada Ahi Teşkilatı'nın iktisadi ahlakla yoğurarak geliştirdiği standardizasyon anlayışının fıkhi referansları değerlendirildi.

1. Kalite Standartları ve Fıkhî Referansları

İslam hukukunun sosyo-ekonomik adalet, arz talep dengesi, üretim verimliliği, ihtiyaç odaklı tüketim anlayışı gibi konularda getirdiği temel ilkelerin hayat bulması için önemli olan hususların başında piyasa istikrarı ve pazar güvenliğini sağlamak gelmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de istikrar ve güven ortamının ticari faaliyetler için ehemmiyetine vurgu yapılmış, bunun büyük bir nimet olarak Kureyş toplumuna yaz ve kış dönemi ticari faaliyetlerini sürdürebilmeleri için bahşedildiği anlatılmıştır. Piyasa istikrarı ve pazar güvenliğinin temin çabaları içinde yer alan en önemli hususlar kalite standartları, pazar düzeni, hile ve aldatmalara karşı tedbirler, piyasa istikrarı, ürün temininde istikrar ve denetimden oluşmaktadır. Piyasaya arz edilen ürünlerin belirli bir standarda sahip olması sağlıklı rekabet ve pazar güvenliği için önemlidir. Ürün kalite standartlarında değişiklikler yaparak farklı fiyatlarla piyasaya sürülmesi, haksız rekabete yol açarak piyasa istikrarını bozacağı gibi tüketiciler

açısından pazara güven hususunda sıkıntılara da sebebiyet verecektir. Bu sebeple ürünlerde belirli standardizasyonun olması, üretimde kalitenin gelişmesi; düşük kalite üretimin sebep olduğu emek, zaman ve hammadde israfının engellenmesi; üretim ve ticarette işgücü, hammadde ve malzemede yüksek tasarruf; tüketicileri tatmin edecek ve onların ihtiyaçlarını giderecek ürünlerin arz edilmesi; sağlıklı rekabet ortamının sağlanması; pazar güvenliği ve istikrarının temin edilmesi gibi temel amaçları yerine getirir (Gündüz vd., 2012, 43; Arslan, 2022, 213). Bu başlık altında kalite standartlarını oluşturma, bunları geniş bir ürün ve pazar ağında tatbik etme hususunda tarihte ilki başaran Ahi Teşkilatı ve getirdikleri kalite standartlarının temel ilkelerinin fıkhî referanslarına yer verildi.

Ahi Teşkilatı'nın ticari ilkeleri içerisinde yer alan en önemli hususlardan biri ürün kalite standartlarıdır. Kalite, Türk Standartları Enstitüsü tarafından "bir ürün ya da hizmetin belirlenen veya olabilecek gereksinimleri karşılama yeteneğine dayanan özelliklerinin toplamı" olarak tanımlanır (Parlak, 2020, 6; Karabay, 1998, 1). Ürünlerin imalatında asgari kalitenin tespit edilmesine de standardizasyon denilir (Erdem, 2008, 71). Kalite standartları ile üretimin belirli bir plan ve program takip edilerek yapılması, üretimde fire, kayıp ve atıkların azalması, maliyetlerin düşürülmesi, verimliliğin ve rekabet gücünün artırılması hedeflenmektedir. Tüketici de kalite standartları sayesinde ürünler arasında karşılaştırma ve tercih kolaylığına kavuşmakta, kalite açısından aldanma riskinden kurtulmaktadır. Devletlerin ve firmaların uluslararası rekabet gücünün belirlenmesinde, üretim maliyetleri, iş gücü, üretim teknolojisi ve ar-ge faaliyetlerinin yanı sıra kalite ve standartlara uygunluk da önemli bir etkendir (Erdem, 2008, 71, 74). Ahi Teşkilatı'nda ürünlerin belirli kalite ve standartlarda belirli teknikler kullanılarak üretilmesi temel prensip olarak benimsenmiştir[1] (Erbaşı, 2012, 1323; Güler, 2021, 757). Müşteriye hileli, kusurlu ve taklit ürünlerin satılması ile ölçü ve tartıda hile yapılması yasaklanmıştır (Aydın, 2015, 101). Ahinin kazancının helal olması haram yemekten uzak durması temel esas olarak belirlenmiştir. Nitekim Burgazi olarak bilinen Çobanoğlu Yahya b. Halil *Fütüvvetname*'de helal kazanç teminini şu ifadelerle ilkeleştirmiştir:

> "Fütüvvet-dâr, sakınsa gerek haramdan, halâlden yana talep kılsa gerek, nitekim Rasul hazreti (a.s.) buyurur kim: Bir mü'min evine bir arpa miktarı haram getürse duası kabul olmaya, pes haramdan sakınmak gerek." (Gölpınarlı, 1953, 123).

Razavî *Fütüvvetname*sinde ise haramdan ve her türlü hileli, ayıplı kalitesiz ürün satmaktan uzak durulması gerektiği şu ifadelerle anlatılır:

> "Pes fütüvvet-dâr gerekdür kim müşfik ola ve mütedeyyin ola ve kesbini harâmdan ve şüphelü mâldan kendüyi mahfuz kıla ve sanâyi-i mekrûhdan ictinâb ide. Hususan ol san'atdan ki anda esbâb-ı hevâ ola. Ve bir kimsenün ki haramdan sakınması olmasa ve kesbi haram idüği bile, anunla satubazar eylemeye ve işledüğü işde yahod sattuğu nesnede aybu olsa gizlemeye, alana aybını düyü-vire, hiç kimseyi satu-bazar iderken aldamaya. Haberde gelmişdür kim Rasulullah buğday almağa bazara vardı, bir çuvala elin sokdı, mübarek eli yaş oldı. Eyitdi: bu iş nedür? Buğday ıssı eyitdi: Ya Rasulullah! Bir pâre ıslak buğdayum vardı, bile katdum. Resul hazreti eyitdi: Niçün ol yaşı çuvalun

1 Ürün kalite standartlarına ait kriterleri gösteren ilk standardizasyon belgesi Osmanlı Devleti'nde II. Beyazıt döneminde hazırlanan "Kanunname-i İhtisab-ı Bursa" olarak kabul edilir. Konu hakkında bkz. Erbaşı, 2012, 1323; Güler, 2021, 757.

> ağzına komadun, ta ki her kişi anda anı göre. Ve bu anda buyurdu Her kim benüm ümmetümü aldasa, ol benüm ümmetümden değüldür…" (Gürel, 1992, 70).

Temel referanslarını fıkhın kaynaklarından alan Ahilik Teşkilatı'nın dürüst tüccar modeli ve bu modelin dayanaklarını oluşturan naslar, piyasalarda doğruluğun ve dürüstlüğün buna bağlı olarak da güven ve istikrarın oluşmasını hedeflemektedir (Koşum, 2012, 373). Razavî *Fütüvvetname*sinde insanların ticari ilişkilerinde diğerkâm olmasını, kazanma hırsı ile bir başkasına ve topluma zarar verici faaliyetlerde bulunmamasını şu ifadelerle anlatır:

> "Hz. Rasul buyurur: Benüm ümmetümden değüldür ki ehl-i insaf ola, kendüye ne sanursa her Müslümana dahi anı sana. Bir kimsenin satuluk metaı olsa, bahasını bilmese, ol kişiyi aldayup değerinden eksik almaya, eğer kendüden bir kimse bir metaı satun almalu olsa, ol kişi ol metaun bahası ne idüğin bilmese, anı değerinden artuga satmaya, insaf budur." (Gürel, 1992, 71).

Fütüvvetnamelerde de görüldüğü üzere Ahi Teşkilatlarının üretim, ürün arzı, piyasa fiyatları ve ticari ilişkilerinde temel ilke Hz. Peygamber'den nakledilen *"*Hiçbiriniz kendisi için istediğini Müslüman kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz" (Buhârî, "İman", 6) hadisidir. Piyasa istikrarı ve pazar güvenliği için dürüst olmak, eksik ölçü ve tartı ile insanları aldatmamak gerekir. Belirlenen standartların altında mal üretip piyasa dengesini bozanlara gerekli ceza verilerek mesleklerinden men edilmiştir (Kütükoğlu, 1986, 60; Güler, 2021, 757; Erdem, 2008, 77).[2] Fütüvvetnamelerde pazar ve piyasa güvenliğini tehdit eden hileli davranışlar dünyevi cezaya müstahak olmayı gerektirdiği gibi aynı zamanda helak sebebi olarak vurgulanmıştır:

> "Fütüvvet-dâr gerekdür kim eksük arşun ve taş ve kile tutan ehl-i cehennemdür." Nitekim Hak Teala kelam-ı kadiminde: "Cehennem ol kimseler içindür kim halkdan nesne almalu olsa, büyük arşınla alup ve yahud ağır taşla ala, ya büyük kileyle alup da satmalı oldukça eksük kileyle; Kaçan kileyle ölçmeli olsanuz, beraber ölçün ve tarazuyla tartmalı olsanuz beraber tartun." "Pes Hak Tealanun emrine muhalefet iden asi olur ve asi olan ehl-i fütüvvet olmaz. Şuayb Peygamber'ün kavmini halka eksük arşunla ve hem eksük taşla ve yalan şirâyla bâzâr eyledüklerinden ötrü Hak Sübhanehü ve Ta'ala helâk eyledi." (Gürel, 1992, 73-74)

Ürün kalite standartlarını olumsuz etkileyen faktörler içerisinde öne çıkanlar, rekabetçi ve çatışmacı ekonomi anlayışı, kâr maksimize etme hedefi, işçi–işveren çatışmaları ve adaletsiz bir denetim sistemi olarak sıralanabilir. Çatışmacı ve rekabetçi bir sistemde sürekli kazanma ve büyüme hırsı nedeniyle ürün kalite standardından ziyade az maliyetle çok kâr etme arzusu ön plana çıkmaktadır. İşçi maliyetlerini minimize etmek arzusu işveren işçi çatışmalarına, uzun vadede vasıflı emek gücünün kaybedilmesine ve ürün standardizasyonlarında bozulmalara neden olabilmektedir (Karagül-Masca, 2017, 85-89). Buna karşın iktisadi ahlakı kurumsallaştırmayı başaran Ahi Teşkilatı rekabetçi ve çatışmacı ekonomi anlayışı yerine, iş birliğine dayanan paylaşımcı ekonomi modeli ile bireysel kazanç hırsını frenleyerek toplumsal kalkınmayı öncelemeyi başarmıştır.

2 Ahi Teşkilatı'nda kalitesiz, hileli ürünler ile müşterisini aldatan esnafın tüketicilere teşhir edilerek meslekten men edilmesi pabucun dama atılması tabiriyle ifade edilir. Bkz. Kütükoğlu, 1986, 60; Güler, 2021, 757; Erdem, 2008, 77; Karagül-Masca, 2017, 85.

Ahi Teşkilatı'nın ürün kalitesi için belirlediği standartların referanslarını fıkhın temel kaynaklarında bulmak mümkündür. Bu standartların en temel dayanağı İslam hukukunun ticari ilişkilerde belirlediği iki temel kıstastır. Bunlardan birisi karşılıklı rızaya dayanması diğeri ise malların haksızlıkla yenilmemesidir (Nisâ, 4/29). Kaliteden yoksun belirli bir standardı olmayan hileli ürünler ile yapılan ticarette fıkhın belirlediği temel unsurların yerine getirilmediği aşikardır. Bu nedenle de İslam hukukunda piyasada kalitesiz, hileli ürünlerin yer almasına müsaade edilmemiş, bu ürünlerin yol açacağı haksızlıkları engelleyici tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerin ilk referansları Hz. Peygamber döneminde görülmektedir. Hz. Peygamber bizatihi pazar denetimlerinde bulunmuş, kalitesiz ve hileli ürünler hususunda esnafı uyarmıştır. Bu denetimler sırasında dile getirdiği "bizi aldatan bizden değildir" hadisi (Müslim, "İman", 164; Ebû Dâvûd, "Büyû", 50; Tirmizî, "Büyû", 74; İbn Mâce, "Ticârât", 36). İslam ekonomisinin temel prensibi haline gelmiştir. Bu prensibin bir yansıması olarak piyasada yer alan kalitesiz ürünlere, hileli alım satım işlemlerine müdahale edilmiştir (Ertaş, 2017, 233). Bunun en temel örneği Hz. Peygamber'den nakledilen musarrât hadisidir. Hayvanın sağılmayarak sütlü gibi gösterilerek müşterinin kandırılması anlamına gelen musarrât (Özen, 2020, 31/240) hileli mal satışı kapsamında değerlendirilerek yasaklanmıştır (Buhârî, "Büyû", 65). Hz. Peygamber döneminde hayatın her alanında "emr-i bir maruf ve nehyi anil münker" çalışmaları yapılsa da özellikle ticari sahadaki faaliyetlerin temel ilkelere uygunluğunu denetlemek ve pazar güvenliğini sağlamak adına bizzat Peygamber efendimiz tarafından sahibü's-suk görevlendirmesi yapıldığı rivayet edilir (Kallek, 1998, 18/135).[3] Hz. Peygamber devrinde düzenli bir biçimde yapılan denetimler Hz. Ömer zamanında sistemli bir şekilde sürdürülmüş ve hisbe teşkilatının temelleri oluşturulmuştur (Kavakçı, 1975, 41-42; Kallek, 1997, 177). Bu sayede piyasa istikrarı ve güvenliğinin sağlanması ve sürdürülmesi için önemli bir model ortaya konulmuştur. Nitekim bu model Ahilik Teşkilatı'nda sürdürülerek piyasa ve pazar denetimi, kurumun önemli işlevleri arasında yer almıştır (Tekin, 2006, 223-235). Özellikle Ahi Teşkilatı'nın hayat bulduğu Osmanlı döneminde hazırlanan narh nizamnameleri ve ihtisap kanunnameleri denetim mekanizmasının fonksiyonel yönünü gösterdiği gibi piyasa ve pazar güvenliliği için ehemmiyetini de ortaya koymuştur (Erdem, 2020, 200).

Hz. Peygamber, piyasa fiyat istikrarı ve pazar güvenliği için piyasaya arz edilecek ürünlerin kalite standartlarına uygun olmasına dikkat etmiş ve bu hususta telkinlerde bulunmuştur. Hileli ürünlere yönelmemek ve belirli kalitede ürün üretilmesini sağlamak, temel ahlaki bir ilke haline getirilmiştir. "İşinizi iyi yapın. Şüphesiz Allah işini iyi yapanları sever" (Bakara, 2/195) ayeti ve "Allah Teâlâ, birinizin yaptığı işi en iyi şekilde yapmasından memnun kalır" (Taberânî, ts., 1/275; Beyhakî, 1423/2003, 7/233); "İş ehliyetsiz kişilere verildiğinde kıyameti bekle" (Buhâri, "İlim", 2) hadisleri ürün kalite standartlarının, fıkhın ekonomi modelinin temel hukuki ve ahlaki ilkesi içerisinde yer aldığını göstermektedir. Bu ilkeler ve çabaların ekonomik kalkınmanın en temel unsuru olan pazar güvencesini temin maksatlı olduğu açıktır. *Kur'an-ı Kerim*'de ölçü ve tartı örnek verilerek ticari işlemlerde haksızlık, hile ve aldatma gibi

3 Hz. Peygamber tarafından pazar denetimleri için beş kişinin görevlendirildiği ifade edilir: Mekke'de Said b. As b. Said el-Ümevi, Medine'de Abdullah b. Said b. Üsayha, Ömer b. Hatab, Semra bnt Nüheyk ve Şifa bnt Abdullah. Şifa bnt Abdullah'ın Hz. Ömer tarafından görevlendirildiği de nakledilir. Bkz. Kallek, 1998, 18/135

güven ortamını, istikrarı bozucu her şey şiddetle kınanmış,[4] eksik ölçüp tartmak, ticari ilişkilerde hile yapmak ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak olarak tanımlanmıştır (Hûd, 11/84-85). Bu durum ticari ilişkilerde eksik ölçüp tartma, hile gibi unsurların sonuçlarının bireysel bazda kalmayacağını ve toplumsal etkilerinin olacağını, piyasa güven ve istikrarını da bozarak küresel felakete dönüşebileceğini işaret etmektedir. Naslarda ölçü ve tartıda dürüst ve adaletli olmayı emreden ifadeler[5] sadece ölçü birimi olarak düşünülmemelidir. Ürünlerin kalitesinde yapılan eksiltmeler, piyasa değerlerinde oluşturulan eksilmeler de bu kapsama dahil edilebilir (Chapra, 2019, 19). Diğer bir ifadeyle karşılıklı rıza ve haksızlıkla malların yenilmemesi temel ilkelerine uygun olmayan her şeye ölçü ve tartıda hile yapılmama kapsamı içerisinde yer vermek piyasa istikrarı ve pazar güvenliği için önem arz edecektir. Nitekim konu hakkındaki bazı ayetlerde "insanların mallarının değerini düşürmeyin" (A'raf, 7/85) ifadesi yer almaktadır. Mezkur bu ifade insanların haklarının nitelik ve nicelik bakımından eksiltilmemesi ve zarar verilmemesi olarak izah edilmiştir (Karaman vd., 2006, 2/555; Ağırbaş, 2021, 89). Dolayısıyla ürünlerin piyasa standartlarına uygun olmaması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Zira ürünün belirlenen standartlardan eksiltilerek arz edilmesi, piyasa açısından istikrarsızlık, haksız rekabet, pazar güven ortamının kaybedilmesi gibi pek çok olumsuzluklara neden olmaktadır.

İslam hukukunda bir ürünün ticarete konu olması için ne gibi özelliklere sahip olacağı belirtilmiştir. İnsanlar istedikleri her ürünü piyasaya arz edemezler. Ürünün fıkhen faydalanılabilir olması (şer'an müntefeun bih olması), temiz olması (necis olmaması) önemli kriterlerdir (Kâsânî, 1406/1986, 5/135-140; İbn Rüşd, 1425/2004, 3/189; Nevevî, ts., 9/149; İbn Kudâme, 1414/1994, 2/4). Ayrıca satışa sunulacak ürünün müşteriye tesliminde bir problemin yaşanmaması da istenmiştir (İbn Rüşd, 1425/2004, 3/189). Bu şartlar İslam hukukunda ticari ürünlerde belirli temel vasıfların, diğer bir ifadeyle standartların varlığının zorunlu bir unsur olduğunu göstermektedir (Topal, 2005, 216). Ürünün fıkhen değer ifade eden bir mal (mütakavvim) olması için aranan asgari koşulların yanı sıra piyasa koşullarına uygun, talebi karşılayabilecek, müşteri memnuniyetini kazanacak ve pazarda rekabet edebilecek ürünlerin arz edilmesi de önem arz eder. Zira İslam hukukunda ticari ilişkilerde en temel unsur karşılıklı rıza olarak belirlenmiş ve ürünlerin ancak karşılıklı rıza ile mübadelesine müsaade edilmiştir (Nisa, 4/29). Şüphesiz piyasa standartlarından yoksun ürünler karşılıklı rıza ilkesine uygun olmadığı gibi pazar güvenliği açısından da tehdit oluşturacaktır. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.s.) sık sık yaptığı piyasa denetimlerinde insanlara mallardaki kusurları gizlememeleri, müşteriye malın varsa olumsuz yönleri konusunda bilgi vererek şeffaf olunması gerektiğini ifade etmiştir (Buhârî, "Büyû", 19). "Müslüman Müslümanın kardeşidir. Bir Müslümanın, kardeşine ayıbını açıklamadıkça kusurlu bir mal satması helâl olmaz." (İbn Mâce, "Ticârât", 45). Ayrıca Hz. Peygamber çürük ve bozuk ürün satışını yasaklamış ve bu tür ürünler karşılığında bir ücret talep edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir (Ebû Dâvûd, "Büyû'", 60; Nesâî, "Büyû'", 30; Müslim, "Müsakât", 3). Bu nedenle üründe yer alan kusur ve eksiklikler satım esnasında mutlaka karşı tarafa bildirilir. Onun rızası alınır. Aksi durumda cezai müeyyidenin yanı sıra "Bizi aldatan

4 Eksik ölçüp tartanların vay haline onlar insanlardan ölçerek bir şey aldıklarında tam ölçerler. Kendileri başkalarına vermek için ölçüp tarttıklarında ise haksızlık ederler. Mutaffifin, 83/1-3.

5 Konu ile ilgili ayetler için bkz. A'raf, 7/85; En,'am, 6/152; Hûd, 11/84-85; İsrâ, 17/35; Şuarâ, 26/181; Mutaffifin, 83/1-3.

bizden değildir." (Müslim, "İman", 164; Ebû Dâvud, "Büyû'", 50; Tirmizî, "Büyû'", 74; İbn Mâce, "Ticârât", 36) hadisinde belirtilen ağır manevi müeyyide ile de karşı karşıya kalınacaktır.[6] Hz. Peygamber, piyasa için getirdiği bu ilkelerin tatbikini yaptığı denetimlerle kontrol etmiştir. Bu sayede kalitesiz ve hileli ürünlerin piyasada oluşturacağı haksız rekabet ve güvensizliğin engellenmesi hedeflenmiştir.

Ürün kalitesi ile ilgili hukuki normlara karşın hileli mal üretilmiş ve piyasaya sürülmüşse, İslam hukukunda bu durumun oluşturacağı haksızlıkları telafi edecek düzenlemelere yer verilmiştir. Pazar ve piyasa güvenliğini temin etmek, gerek fahiş fiyat gerekse hileli ürünlerle tüketicilerin aldatılmaması için getirilen düzenlemelerden birisi muhayyerliktir. Muhayyerlik, taraflardan birisinin veya her ikisinin akdi onama yahut feshetme şıklarından birini tercih etme hakkına sahip olmasıdır (Apaydın, 2020, 31/25; Bayer, 2011, 179). Alışveriş akdinde meclis, görme, şart, nakit, tayin, istihkak gibi muhayyerlikler kabul edilmiştir. Ayrıca müşterinin haksızlığa uğramaması veya haksızlığa uğramışsa telafi edilmesi için çeşitli muhayyerlikler tanınmıştır (Bayer, 2011, 181; Apaydın, 2020, 31/25-30; Çolak, 2022, 113-134). Bu muhayyerliklerle müşterinin rızası dışında kalitesiz veya hileli ürün satışı gerçekleştiyse zararını telafi imkânı sağlanmıştır. Muhayyerliklerle tarafların gerçek iradelerini sağlıklı biçimde akde yansıtmak, akitte rıza ilkesini tam olarak gerçekleştirmek, tarafların aldanma ve zarar riskini minimize etmek, müşteri memnuniyeti ve piyasa güvenliğini sağlamak hedeflenmiştir (Apaydın, 2020, 31/26; Şahin, 2016, 78-81). Şart ve vasıf gibi muhayyerliklerin temel referanslarına bakıldığında ticari ilişkilerde aldanma ve aldatmanın engellemesine yönelik bir düzenleme olduğu görülmektedir (Şahin, 2016, 79). Nitekim Hz. Peygamber alıcı ve satıcının meclis dağılıncaya kadar muhayyer olduklarını, tarafların birbirine karşı dürüst olmalarının gerekliliğini vurgulamıştır (Buhârî, "Büyû", 19; Müslim, "Büyû", 8). Sürekli aldandığını ifade eden sahabeye üç gün muhayyerlik süresi tanımıştır (Buhârî, "Büyû", 48; Müslim, "Büyû", 48; Ebû Dâvûd, "Büyû", 66).

Hz. Peygamber'in ürün kalite standartları ve piyasa istikrarı için aldığı diğer bir tedbir ise piyasada imtiyazlı bir esnaf sınıfının oluşmasına müsaade etmemesidir. Özellikle pazarlarda sabit yer edinmek isteyenlere fırsat vermemiş, buna teşebbüs edenlerin tezgahlarının yıkılması talimatını vermiştir (Kallek, 1997, 195; Tabakoğlu, 2008, 95). Bu husus piyasaya gelecek ürün çeşitliliğini temin etmenin yanı sıra esnaflar arasında rekabeti sağlayarak kaliteli ürün tedarikine de destek olmaktadır. Pazarda sadece belirli kişilerin tezgahlarının olması, haksız rekabete ve piyasada tekelleşmelere sebep olabilecektir. Belirli kişilerin tekelinde bir pazar yerine sürekli gelişen ve değişen bir pazarın varlığı, ürün kalitesi ve fiyat dengesi açısından önem arz edecektir. Bu nedenle ilk dönemlerde pazarlarda sabit tezgâh belirlenmesine müsaade edilmemiş, isteyen herkesin pazarda mal arzına fırsat sağlanmıştır.

Hz. Peygamber tarafından getirilen bu temel ilkeler göstermektedir ki İslam iktisadi anlayışında piyasa güvenliği önemli bir kriterdir. Bunu zedeleyecek her türlü davranış yasaklanmıştır. Piyasaya arz edilecek ürünün belirli standartlarda hileden uzak olması asıldır. Ürün arzı sağlayan kişinin standartlara uygun olmayan malı için yalan yeminle tüketici talebi oluşturması da yasaklanmıştır. Nitekim *Kur'an*'da yer alan "Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere

6 Ahi Teşkilatı'nda hileli ürün satanların meslekten men edilerek pabucunun dama atılması, Ahi kabul edilmemesi, "bizi aldatan bizden değildir" hadisinin somut bir uygulaması olarak görülebilir.

aktarmayın." (Bakara, 2/188) ayetinde yalan ve çeşitli gayr-ı meşru vasıtalarla başkasına ait malların alınması yasaklanmıştır. Tüketicilere çeşitli yalan ve hilelerle kalite standartlarına uygun olmayan malları vermek ve onlardan kazanç elde etmek de bu minvalde değerlendirilebilir (Çetintaş, 2016, 36). Ayrıca Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerde yalan ve hile ile ürünlerine rağbeti artıran, müşterilerini kandıran kişilerin kınandığı görülmektedir: "Üç kişi vardır ki kıyamet gününde Allah onlarla konuşmayacak, yüzlerine bakmayacak ve onları tezkiye etmeyecektir. Hem onlar için elim bir azap vardır. Elbisesini yerde sürüyen kibirli, verdiğini başa kakan ve yalan yemin ile ticaret malına revacı artırandır." (Müslim, "İman", 171; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25, Zekât, 69; Tirmizî, "Büyû", 5; İbn Mâce, "Ticârât, 3)*;* "Allah'tan korkan ve doğru söyleyen kimse hariç bütün tüccarlar kıyamet gününde fâcir olarak hasrolunacaktır." (Tirmizî, "Büyû", 4; İbn Mâce, "Ticârât", 3). Naslarda yer alan bu ifadeler her türlü hile, aldatma ve yalanı kapsadığı gibi standartlara uygun olmayan ürünlerle piyasada haksız rekabete yol açan, müşterileri aldatan ve pazar güvenliğini tehlikeye sokan kişileri de kapsadığı ifade edilebilir.

2. Piyasa Fiyat Standartları

İslam hukukunda devlet, iktisadi ilişkilere, piyasa sistemine doğrudan müdahale etmemekle birlikte piyasa işleyişinin hukuk sisteminin öngördüğü temel ilkelere göre gerçekleştirilmesi için denetleyici ve aksaklıkları giderici bir fonksiyon icra etmektedir (Chapra, 2019, 31; Güler, 2021, 749). Bu "Zarar vermek ve zarara zararla karşılık vermek yoktur" (Mecelle, Mad., 19) temel ilkesi gereği bireysel veya toplumsal zararların oluşumuna engelleme maksatlı bir sorumluluktur (Topal, 2005, 213). Ahilik Teşkilatı'nın piyasa sistemi belirli ahlaki normlar çerçevesinde sürekli denetlenen müdahaleci bir iktisat anlayışı üzerine kurulmuştur (Erdem, 2020, 199). Piyasa kontrolleri, ahi birlikleri (Tekin, 2006, 223-235) ve devletin hisbe teşkilatı aracılığıyla yapılmıştır. Ahi Teşkilatı'nın piyasa uygulamalarında devletin denetim fonksiyonunun önemli bir ticari kural olduğu, Osmanlı döneminde hazırlanan ihtisab kanunnameleri ve narh nizamnamelerinde açıkça görülmektedir (Erdem, 2020, 200). Piyasaya arz edilecek ürün miktarı, kalitesi ve pazar alanına müdahalede bulunan Ahi Teşkilatı, ürün fiyatlarında üretici ve tüketici hak ve menfaatlerini korumak adına belirli sınırlar koymuştur. Tespit edilen fiyat aralığı dışında yapılan satışlara cezai müeyyideler uygulayarak fiyat dengesini korumaya çalışılmıştır (Çağatay, 1974, 111-115; Kütükoğlu, 1986, 63). Osmanlı Devletinde II. Bâyezid tarafından hazırlattırılan ve dünyanın ilk belediye kanunu, ilk tüketici hakları kanunu ve ilk standartlar kanunu olarak kabul edilen Kanunname-i İhtisab-ı Bursa'da et ve süt ürünlerinden sebze ve meyveye, tahıl ürünlerinden yemek çeşitlerine, konfeksiyon ürünlerinden hayvan yemlerine varıncaya kadar onlarca üründe fiyat sınırlaması, pazara sunuluş şekli ve kalite standartları belirlenmiştir (Özdemir, 2017, 5). Belirlenen bu standartların yerine getirilip getirilmediğini tespit için ürün kalitesi, üretim miktarı, fiyat istikrarı, arz talep dengesi ve pazarlar sıkı ve düzenli denetime tabi tutulmuştur (Erbaşı, 2012, 1327). Ayrıca iç denetimin ve esnaflar arası otokontrolün daha rahat sağlanması adına benzer mal ve hizmetler aynı pazarda arz edilmiştir. Bu sayede ürünlerin kalite ve fiyatlarının mukayese edilebilmesi, esnaflar arasında otokontrolün sağlanması, sağlıklı rekabet ortamının oluşturulması ve denetim kolaylaşmıştır (Erdem, 2008, 76). Ahi Teşkilatı'nın hukuki normu niteliğindeki fütüvvetnamelerde ürün fiyatlarının arz talebe göre korunması ve fahiş fiyatta mal satılmaması hususu şu şekilde anlatılır:

> "Eger bir kimsenün satuluk metâ'ı olsa, bahâsın bilmese, ol kişi ol metâun bahâsı ne idügin bilmese, anı degerinden artuga satmaya, insâf budur. Rivayet iderler kim bir tacir vardı, adına Yunus b. Ubeyd dirlerdi. Dikilmiş kaftan satardı, iki cins kumaştan. Bir cinsinün bahası iki yüz akçaluk ve bir cinsün bahası yüz akçaluk. Bir gün bir Arap, badiyeden geldi. Bu kişi mescide gitdüği vaktin dükkanına karındaşı oğlını kodı. Ol badiyeden gelen Arap, kaftan istedi ki iki yüz akça değerdi. O, kaftanı dört yüz akçaya sattı. Arap bazardan çıkup giderken Yunus b. Ubeyd, namaz kılup dükkana gelürken Arab'a duş olup sataşdı. Arab'un elinde kaftanı görüp bildi, eyitdi: Bu kaftanı niceye aldun? Eyitdi: Dört yüz akçaya aldum. Yunus eyitdi: Seni aldamışlar. Bunun bahası iki yüz akçadur. Didi. Arap eyitdi: Bizde bu kaftan, beş yüz ekça ider. Yunus eyitdi: Din, dünyadan yegdür. Didi. Kaftanı, Arab'un elinden aldı, dükkana geldi. Karındaşı oglına kakıdı, eyitdi: Sen Allahtan korkmayup ve utanmayup iki yüz akça ider nesneyi dört yüz akçaya niçün virdün? Oğlan eyitdi: Kendünün rızasıyla virdüm.Yunus eyitdi. tutalum kendü rızasuyla virdün, ya insafun kanı? Eğer kendün almalu olsan, bu bahaya alurmıydun? Eyitdi: Almazdum. Yunus eyitdi: Kendü nefsüne reva görmedüğüni ahara niçün reva görürsin? Arab'ın iki yüz akçasını geri virdi." (Gürel, 1992, 71).

Ahi Teşkilatı'nın belirli ahlaki normlar çerçevesinde sürekli denetlenen müdahaleci iktisat anlayışına karşın İslam hukukunda ürün fiyatlarının piyasa arz talep dengesi çerçevesinden kendiliğinden oluşması asıl olarak belirlenmiş ve fiyatlara doğrudan müdahale yapılması uygun bulunmamıştır (Ebû Dâvûd, "Büyû", 49; İbn Mâce, "Ticârât", 27). İslam hukukunda tes'îr kavramı kapsamında değerlendirilen fiyat sınırlandırılmasına mesafeli yaklaşımın gerekçeleri içerisinde Kur'an ve Sünnet nasları yer almaktadır. Nitekim *Kur'an-ı Kerim*'de "Ey Mü'minler rızaya dayalı bir ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin" (Nisâ, 4/29) ayeti ile insanların hür iradeleri dışında mallarının satışa zorlanamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.) piyasa fiyatlarının artış gösterdiği bir dönemde ürünlere narh konulması teklifine "Şüphesiz ucuzlatıp pahalandıran, daraltan, genişleten ve rızık veren Allah'tır. Şüphesiz, ne bir kan ne de bir mal ile ilgili her hangi bir hakkı benden isteyecek bir kimse bulunmadığı halde Rabbime kavuşmayı umarım" (İbn Mâce, "Ticârât", 27; Ebû Dâvûd, "Büyû", 49; Tirmizî, "Büyû", 73) sözleriyle karşı çıkması narh uygulamasının İslam hukukunda kabul görmemesinin dayanaklarını oluşturmaktadır.

İslam hukukunun temel iktisadi anlayışında fiyatların serbest piyasa koşulları içerisinde arz talep dengesine göre belirlenmesi ve piyasaya adil fiyatla sunulması asıldır (Kallek, 1997, 163). Adil fiyatın oluşması için ihtikar ve simsarlık gibi suni fiyat artışına neden olan olumsuzluklara maruz kalmaması, devlet tarafından narh ile belirlenmemesi, alışveriş yapan tarafların rızasına uygun olması ve arz talep koşulları etrafından kendiliğinden oluşması gerekir (İbn Teymiyye, ts., 41-42). Ancak ürün fiyatlarının serbest piyasada arz-talep dengesi içerisinde oluşması kabulü piyasa denetiminin olmadığı anlamına gelmemelidir. Zira fiyatlar arz talep dengesi ile oluşsa da denetim altındadır. Toplumsal maslahatın gerektirdiği durumlarda piyasaya müdahale edilebilir. Piyasa fiyatlarına müdahale Hz. Peygamber tarafından nakledilen "Şüphesiz ucuzlatıp pahalandıran, daraltan, genişleten ve rızık veren Allah'tır." (İbn Mâce, "Ticârât", 27; Ebû Dâvûd, "Büyû'", 49; Tirmizî, "Büyû'", 73) hadisine muhalif gibi görülse de kaynaklarda bunun doğru bir yaklaşım olmayacağı Hz. Peygamber'in narhla ilgili sözlerinin çeşitli gerekçeleri olduğu ifade edilmiştir. Bunlardan bir tanesine göre Hz. Peygamber'in fiyatlara müdahaleyi doğru bulmadığını ifade eden hadisi piyasaya dışarıdan mal arzı yapan ithalatçılarla ilgilidir. Onların fiyatlarına

müdahale kısa vadede tüketici lehine gibi gözükse de uzun vadede piyasanın ihtiyacı olan malların ithalatını sekteye uğratarak piyasada arz darlığının oluşmasına ve karaborsaya sebebiyet verebilecektir. Bu sebeple Hz. Peygamber söz konusu ürünler için talep edilen narh uygulamasını kabul etmemiştir (Tabakoğlu, 1987, 113). Hz. Peygamber'in tavan fiyat uygulaması talebini kabul etmemekle birlikte bu konuda genel bir yasaklamaya gitmemesi mevcut ekonomik koşullarda fiyat tahdidi politikasını doğru görmediği için gelen talepleri geri çevirdiği şeklinde anlaşılabilir (Kallek, 2006, 259). Hz. Peygamber'in fiyatlara müdahaleyi doğru bulmadığını ifade eden hadisi ile ilgili diğer bir yorum İbn Teymiyyeye (öl. 728/1328) aittir. Ona göre Hz. Peygamber'in piyasa fiyatlarına müdahaleyi doğru bulmaması genel bir durum için değil o günkü piyasa koşulları ile alakalıdır. Piyasada narhı gerektirecek olumsuzluk olmaması nedeniyle Hz. Peygamber kendisine iletilen fiyatlara müdahale teklifine sıcak bakmamıştır. Bunun yerine Medine'de kurduğu pazarda fiyatların arz talep dengesi içerisinde istikrarlı bir ivme kazanması için üreticinin doğrudan pazara ulaşmasının temini, ithalatçının yolda karşılanmaması gibi düzenlemeler yapmıştır (İbn Teymiyye, ts., 35).

İslam hukukçuları narh konusuna ilke olarak olumsuz yaklaşsalar da toplumsal maslahatın gerektirdiği hallerde zamanın ihtiyaçları gereği farklı politika izlenebileceği de ifade etmişlerdir. Örneğin Hanefî mezhebinde her ne kadar fiyat belirlemede kişisel hürriyet ön plana çıksa da fiyat istikrarsızlığı toplumsal zarara dönüştüğü dönemlerde devletin piyasaya müdahalesi bir ödev olarak belirlenmiştir (Kâsânî, 1406/1986, 5/129; Aynî, 1401, 12/217; Zeylaî, 1313/1895, 6/28). Ancak bu müdahale zaruret ölçüsünde olmalı, adalet ilkesi göz ardı edilmemelidir (Mecelle, Mad, 22-23). Zira kamu yararı bireysel menfaatlerin önüne geçtiğinde kişileri kamu yararını gözetmekten alıkoyacak genel bir anlayışa götürmemesi de gerekmektedir (Kallek, 2006, 261). Mâlikî mezhebinde farklı yaklaşımlar olsa da İmam Mâlikin içtihadını (el-Bâcî, 1332/1914, 5/18-19) referans olarak alan bazı Mâlikî fakihlere göre piyasada arz talep dengesi bağlamında normal bir seyir izlendiğinde fiyatlara müdahale caiz görülmezken fiyat istikrarı bozulduğunda toplumsal maslahat gereği piyasaya müdahaleye izin verilmiştir (İbn Abdilberr en-Nemerî, 1400/1980, 2/730). Şâfiî mezhebinde ise tes'îr konusunda farklı yaklaşımlar oluştuğu görülmektedir. Bir kısım Şâfiî fakihe göre fiyatlara devletin müdahalesi hiçbir surette câiz görülmezken bir kısmı ise sadece ihtikar durumunda devletin piyasaya müdahalesine izin verilebileceğini söylemiştir (Nevevî, 1412/1991, 3/413; Mâverdî, 1419/1999, 5/148, 410; Şirbînî, 1415/1994, 2/39; Necib el-Muti'î, ts., 13/29). Hanbelî mezhebinde ise piyasa fiyatlarına müdahale haram olarak kabul edilmekle birlikte suni fiyat artışları karşısında toplumsal maslahat gereği piyasaya müdahale edilmesinin câiz olacağı söylenmiştir (İbn Kudâme, ts., 4/164; İbn Müflih, 1418/1997, 4/47). İbn Teymiyye ve İbn Kayyim (öl. 751/1350) ise yukarıda da ifade edildiği gibi Hz. Peygamber'in narh taleplerini geri çevirdiğini ifade eden hadisin piyasa fiyatlarının arz talep dengesine göre oluştuğu, herhangi bir menfi müdahalenin söz konusu olmadığı dönemler için geçerli olduğunu bu tür dönemlerde fiyatlarda sınırlamalara gitmenin haksızlıklara yol açacağını ifade etmişlerdir. Piyasa fiyatlarının ihtikar, simsarlık, tekelcilik gibi suni müdahalelerle belirlendiği, arz talep dengesinin bozulduğu dönemlerde ise devletin fiyatlara müdahalesinin gerekli görürler (İbn Teymiyye, ts., 22, 35; İbn Kayyim el-Cevziyye, ts., 216).

İslam hukukunda toplumsal zorunluluk olmadıkça fiyatlara müdahale caiz kabul edilmese de prensip itibariyle zorunlu hallere has şartlı müdahaleye izin verildiği görülmektedir. Bu yaklaşım "Zaruretler memnu şeyleri mubah kılar" (Mecelle, Mad, 22-23), "Zarar-ı ammı def için zarar-ı has ihtiyar olunur"(Mecelle, Mad, 26); "Zarar-ı eşed, zarar-ı ehaff ile izale olunur*"* (Mecelle, Mad, 27)*; "*İki fesat tearuz ettikde ehaffı irtikab ile a'zamının çaresine bakılır*"* (Mecelle, Mad, 28)*; "*Def'i mefasid celb-i menafi'den evladır.*"*(Mecelle, Mad, 30) kaideleri ve sedd-i zeria ilkesi gereği meşakkati ve mefsedeti def etmek için yapılan bir düzenlemedir (Kallek, 2006, 262). Bununla birlikte doğrudan müdahale aşamasına geçilmeden piyasa fiyat istikrarını korumak için suni fiyat artışına neden olacak unsurlara karşı tedbirler de alınmıştır. Simsarlık, karaborsacılık, pazarcının şehir dışında karşılanması ve sahip olunmayan ürünün satışının yasaklanması bu tedbirler içerisinde yer alır (Liv, 2019, 363-398). Nitekim tarihsel süreçte fiyat istikrarını bozma çabasında olan stokçulara engel olmak için ürünlerinin satışa sunmaya zorlandığı, bunun mümkün olmadığı durumlarda devlet yetkilileri tarafından emsal fiyatla satışa sunulduğu kaynaklarda yer almaktadır (Mevsılî, 1416/1996, 4/161; Karaman, 2006, 2/106).

Hz. Peygamber zamanından itibaren piyasa arz-talep dengesi, pazar güvenliği ve fiyat istikrarını temin etmek için pek çok girişimlerde bulunulduğu, tedbirler alındığı görülmektedir. Bununla birlikte serbest piyasanın gerekliliklerine önem verildiği "Fiyatları ayarlayanın bolluk, darlık ve rızık verenin Allah olduğu" (İbn Mâce, "Ticârât", 27; Ebû Dâvûd, "Büyû'", 49; Tirmizî, "Büyû'", 73) prensibini temel düstur edindikleri anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in devlet başkanı olarak verdiği bu yanıt yatırımcı ve tüccarların adil fiyat uygulaması hususundaki endişelerini giderici, piyasaya güveni temin edici bir prensip haline gelmiştir. Piyasalara yönelik güven sağlandığında piyasaya ürün sevkiyatında artış olacak, iç piyasadaki ihtiyaç fazlası ürünlerin ihracatı sağlanmış olunacaktır (Kallek, 1997, 163). Ancak ticari ahlakın zayıfladığı, piyasa istikrarının bozulduğu dönemlerde devletin piyasa güvenliğini sağlayacak tedbirlerle müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. Pazar fiyat istikrarını sağlayıcı temel ilkelerin uygulanmasını temin etmek amacıyla Hz. Peygamber döneminden itibaren denetim mekanizmaları kurulmuş ve işletilmiştir (Topal, 2005, 217). Hz. Peygamber döneminde pazar yerlerine kurulmak istenen sabit tezgahlara müsaade edilmemesi ürün çeşitliliği kadar, piyasa fiyat istikrarı içinde önemli bir düzenleme olmuştur. Hz. Peygamber döneminde piyasa güvenliği için alınan tedbirler sonraki dönemlerde de devam ettiği görülmüştür. Hz. Ömer devlet başkanı olarak yaptığı pazar kontrollerinde toplumsal maslahatın gerektirdiği ölçüde fiyatlara müdahale girişiminde bulunmuştur. Bu örneklerden bir tanesi pazarda kuru üzüm satan Hâtıb b. Ebî Beltâ ile ilgilidir. Hz. Ömer, Hâtıb b. Ebî Beltâ'nın üzümü iki müdünü bir dirheme sattığını öğrenince "Bizim kapılarımızda, avlularımızda ve pazarlarımızda satın alıyorsunuz, bizim arazimizden devşiriyorsunuz sonra da dilediğiniz fiyattan satıyorsunuz. Ya sâını bir dirheme satarsın ya da pazarımızı terk edersin*"* diyerek ürün satış fiyatlarına müdahalede bulunmuştur (Mâlik, 4/942 H.No: 2399; Abdurrezzâk es-San'ânî, 1403/1983, 8/207 H.No: 14996). Hâtıb b. Ebî Beltâ ile ilgili diğer rivayette Hz. Ömer'in düşük fiyatlara müdahale ettiği aktarılır. Rivayetin sıhhati ile ilgili farklı değerlendirmeler (Kallek, 2006, 259-261; Kallek, 1997, 165-170) bir tarafa bırakılırsa Hz. Ömer'in piyasa fiyat istikrarı için piyasayı sürekli kontrol altında tuttuğu, Medine pazarında gerek üretici veya esnaf gerekse tüketici maslahatlarına uygun olarak kimi

zaman yüksek fiyatlara kimi zaman da düşük fiyatlara müdahale de bulunarak ürün arzı ve fiyatlar hususunda istikrarı temin edici tedbirler aldığı ifade edilebilir.

Osmanlı döneminde gerek ahi birliklerinin iç kontrolleri gerekse hisbe teşkilatı aracılığıyla piyasa denetimleri yapılmıştır. Yayımlanan ihtisab kanunnameleri, narh nizamnameleri devletin ekonomik hayat üzerindeki denetleyici ve destekleyici fonksiyonunu ortaya koymaktadır. Bütün bu denetimlerden maksat İslam iktisat anlayışında ve ahilikte arz talep dengesine göre şekillenen, ahlaki değerleri temel ilke edinmiş, rekabetçi, sıkı denetime tabi bir piyasa oluşmasını sağlamaktır (Çağatay, 1974, 111-113; Anadol, 1991, 80; Erdem, 2020, 204). Bu gayeleri temin için Osmanlı döneminde narh politikası temel bir argüman olmuştur. Özellikle kuraklık, ulaşım problemleri savaş, ambargo v.s, ile üretimde yaşanan daralmalarla piyasa arz talep dengesi değiştiğinde tekelci eğilimleri engellemek için narh sistemi önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Uygulanan narh sistemi belirli dönemlerle ve belirli miktarla sınırlı kalmamış ürün arzı, üretim, paranın değer kaybetmesi veya kazanmasına göre sürekli güncellemeler yapılmıştır (Tabakoğlu, 1987, 122).

Ahi Teşkilatı'nın iktisat anlayışında yer alan ve temellerini Hz. Peygamber döneminden itibaren tarihsel süreçte sürekli gördüğümüz müdahaleci ekonomi anlayışında devletin piyasaya yönelik spekülatif hareketleri engellemek, arz talep dengesini ve tüketici haklarını korumak için kamu maslahatı ve sedd-i zeria ilkesine binaen narh uygulaması mümkündür. Özellikle günümüz ekonomik hayatında büyük iktisadi teşekküllerin piyasaya hâkim oldukları düşünüldüğünde arz talep dengesine göre adil fiyat oluşumunun temin edilmesinin çok güç olduğu ifade edilebilir. Bu durumda "Zarar-ı ammı def için zarar-ı has ihtiyar olunur." (Mecelle, Mad, 27) kaidesi gereği piyasa fiyatlarının devlet tarafından belirlenmesi elzem hale gelecektir (Alkış, 2019, 101). Ancak bu ekonomik istikrarı, piyasa güvenliğini temin için zorunluluktan kaynaklanan geçici bir hüküm olarak değerlendirilmelidir. Zira piyasa fiyatlarının her türlü olumsuz etkiden uzak bir şekilde arz talep dengesi çerçevesinde oluşması temel ilkedir. Fiyatlara doğrudan müdahale zorunlu hale gelmeden tedbirler alınması, suni fiyat artışına neden olacak yönelişlerin engellenmesine öncelik verilmelidir. Nitekim Hz. Peygamber'in şehirlinin köylü adına satış yapması, ithalatçıların yollarda karşılanması, ihtikar ve neceş gibi girişimleri yasaklaması piyasa fiyat istikrarı, arz talep dengesi ve pazar güvenliği için aldığı tedbirlerdir. Bu tedbirler netice verdiğinden uzun vadede oluşabilecek arz problemlerini önlemek amacıyla kendisine iletilen piyasa fiyatlarına müdahale talebini kabul etmemiştir.

Buraya kadar zikredilen verilerden hareketle Ahi Teşkilatı'nın iktisat ilkelerinin önemli bir argümanı olan müdahaleci ekonomi anlayışının fıkhi referanslara uygun olduğu ifade edilebilir. Zira ilk dönemlerden itibaren ekonomik istikrarın bozulduğu hemen hemen her dönemde devletin piyasaya müdahale ettiği görülmektedir. Bu nedenle Ahi Teşkilatı'nın müdahaleci ve sıkı denetime dayanan piyasa anlayışlarının zaman ve piyasa koşulları bağlamında pazar ve piyasa güvenliğini temin için benimsenmiş ve olumlu neticeler alınmış bir sistem olarak değerlendirmek mümkündür.

Sonuç

Ahi Teşkilatı'nın standardizasyon anlayışının İslam hukuku açısından değerlendirmesine yer verdiğimiz bu çalışmada sonuç olarak şunları söylemek mümkündür. Ahi Teşkilatı XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu topraklarında iktisadi

ahlakın yerleşip gelişmesine katkı sunmuş, fert ile toplum, devlet ile millet, üretici ile tüketici arasında çatışmadan uzak uzlaşmacı bir yapının oluşmasını sağlamıştır. Ahi Teşkilatı'nın iktisadi alanda sunduğu en önemli katkı standardizasyondur. Ürünlerin üretim aşamasından pazara arzına kadarki süreçte belirli kalitede olmasını ve piyasaya belirli bir fiyat aralığında arz edilmesi önemli bir prensip olarak benimsemiştir. Ahi Teşkilatı'nın bu prensipleri piyasa istikrarı ve pazar güvenliğinin temininde önemli bir argüman olmuştur. Ahi Teşkilatı'nın hukuki normu mahiyetindeki fütüvvetnamelerde de yer alan bu prensiplerin İslam hukukunun sosyo-ekonomik adalet, arz talep dengesi, israftan uzak ihtiyaç odaklı üretim ve tüketim anlayışı, kaynakların verimli kullanılması gibi konularda geliştirdiği ilkeler ile paralellik arz ettiği görülür. Nitekim Hz. Peygamber döneminden itibaren ürün kalitesi, piyasa fiyat istikrarı, pazar güvenliği konularında yapılan düzenlemelerin fütüvvetnamelerde temel deliller olarak kullanıldığı müşahede edilmiştir. *Kur'an-ı Kerim*'de yer alan ölçü ve tartıda hile yapılmaması, pazar güvenliğinin sağlanması, işin ehline verilmesi ve en güzel biçimde yapılmasını emreden ayetler ile hile ve aldatmadan uzak durmanın Müslüman olmanın temel vasıfları olduğunu ifade eden hadisler ürün kalite standartlarını gerekliliğini vurgulamaktadır. Özellikle ölçü ve tartıda yapılan aldatmaların toplumsal yıkımlara neden olacağını ifade eden ayetlerin karşılıklı rızayı temin etmeyen kalitesiz ürün, fahiş fiyat gibi uygulamaları da kapsayacak şekilde anlaşılması isabetli olacaktır. "İnsanların mallarının değerini düşürmeyin" ilahi emrinin nitelik ve nicelik bakımından insanların haklarının eksiltilmesi şeklindeki geniş kapsamlı yorumların tercih edilmesi günümüz ekonomi dünyası açısından önem arz edecektir. Ayrıca nasların ruhundan çıkarılan "zarar izale olunur", "zarar vermek ve zarara zararla karşılık vermek yoktur" gibi kaidelerin Ahi Teşkilatı'nın standardizasyon anlayışının temel referansları olduğu tespit edilmiştir.

Ahi Teşkilatı'nın müdahaleci ekonomi anlayışında ürünler için belirlenen kalite standartlarının yanı sıra fiyatlar için de narh sistemi kabul edilmiştir. Çıkarılan ihtisap kanunnameleri ve narh nizamnamelerinde narh sistemi açıkça görülmektedir. Narh sistemine dayanan müdahaleci ekonomi anlayışında piyasaya yönelik spekülatif hareketleri engellemek, arz talep dengesine dayalı adil fiyatların oluşmasını sağlamak ve tüketici haklarını korumak gaye edinilmiştir. İslam hukukunda pazar güvenliğinin sağlandığı istikrarlı piyasalara müdahalenin caiz olmayacağı prensip olarak kabul görmekle birlikte piyasa fiyat istikrarı bozulduğunda "Zaruretler memnu şeyleri mubah kılar" "Zarar-ı ammı def için zarar-ı has ihtiyar olunur" gibi kaideler ve sedd-i zeria ilkesi dikkate alınarak meşakkat ve mefsedeti def etmek için toplumsal maslahat gereği zorunlu hallerde şartlı müdahaleye müsaade edildiği görülmektedir. Dolayısıyla Ahi Teşkilatı'nın müdahaleci ekonomi anlayışının da aynı minvalde değerlendirilmesi mümkün olabilir.

Çatışmacı ve rekabetçi sistemde sürekli kazanma ve büyüme hırsı maliyetleri minimize ederek kârı maksimize etmeyi hedeflendiği için kalite standartlarında bozulmalar olabilmektedir. Buna karşın "Bizi aldatan bizden değildir" ve "Allah işini iyi yapanları sever" gibi nasları temel dayanak alarak iktisadi ahlakı kurumsallaştırmayı başaran Ahi Teşkilatı rekabetçi ve çatışmacı ekonomi anlayışı yerine, iş birliğine dayanan paylaşımcı ekonomi modeli ile bireysel kazanç hırsını frenleyerek toplumsal kalkınmayı öncelemeyi başarmıştır. Ahi Teşkilatı'nın toplumsal kalkınma ve sosyal adaleti önceleyen ekonomi modelinin önemli bir basamağını

oluşturan standardizasyon için belirlediği prensiplerin hayata geçirilmesi adına aldığı tedbirler de fıkhi referanslara dayanmaktadır. Zira ürün kalitesi ve pazar güvenliği hususunda aksaklık yaşanmaması için düzenli denetim sistemi bizzat Hz. Peygamber tarafından başlatılmış, kendisi ve görevlendirdiği kişiler pazar kontrollerini aralıksız sürdürmüşlerdir. Daha sonraki dönemlerde kurumsallaşan bu yapı Ahi birliklerinde de karşılık bulmuş, düzenli bir denetim faaliyeti yürütülmüştür. Dolayısıyla Ahi Teşkilatı'nın ekonomi modelinde yer alan kalite standartları, piyasa fiyat standartları ve bunların uygulanması için alınan tedbirlerin İslam hukukunun temel ilkelerine uygun olarak belirlendiğini söylemek mümkündür.

Kaynaklar/References

Abdurrezzâk es-San'ânî. el-Musannef. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmi, 1403/1983.

Ağırbaş, Abdülhekim. "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kiraat Eğitim-Öğretimi". *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 1 (2021), 83-117.

Alkış, Alpaslan. "İslâm Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (2019), 73-138.

Anadol, Cemal. *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1991.

Apaydın, Yunus. "Muhayyerlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/25-30. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Arslan, Durmuş. "Ahilikte İş ve ticaret Ahlakının Kur'anî Referansları". *Gökmedrese İlahiyat Araştırmaları*. 73-112. İstanbul: Asitan Kitap, 2019.

Arslan, Yahya. "Yetimlerle İlgili Âyetlerin Yorumu". *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 2 (2022), 194-219.

Aydın, Nevzat. "Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakının Hz. Peygamber'in Sünnetindeki Temel Referansları". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2015), 84-104.

Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1401.

Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî el-. *el-Müntekâ*. 7 Cilt. Mısır: Matbaatu's-Saadet, 1332/1914.

Bayer, Rıdvan. "İslam Borçlar Hukukunda Muhayyerlikller ve Çeşitleri". *Hikmet Yurdu* 4/7 (2011), 177-197.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şüabü'l-İmân*. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahih*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Chapra, M. Umer. *Adil Bir Para Sistemine Doğru*. çev. Ömer Faruk Tekdoğan. İstanbul: İktisat Yayınları, 2019.

Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.

Çelik, Rıfat İlhan. "Anadolu Ahiliğinin Doğuşunda Rol Oynayan Siyasî Etkenler". *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*. 77-780. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2018.

-----. *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.

Çetintaş, Recep. "Ticârette Helâl Kazancın Temel Esasları". *Helâl Kazanç*. ed. Hasan Meydan vd. 33-41. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2016.

Çolak, Abdullah. *İslâm Borçlar Hukuku*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2022.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Erbaşı, Ali. "Ahi Teşkilatında Yönetim Fonksiyonlarıyla İlgili Uygulamalar". *Turkish Studies* 7/2 (2012), 1321-1331.

Erdem, Ekrem. *Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlandırma Modeli*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2008.

-----. "İslam İktisat Düşüncesinde ve Ahilik Geleneğinde Piyasa ve Devlet Odaklı Politikalar Üzerine Bir İnceleme". *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 6/2 (2020), 184-210.

Ertaş, Hikmetullah. "Sünnet Vahiy midir?" *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/42 (2017), 227-243.

Gölpınarlı, Abdülbâki. "Burgâzî ve Fütüvvet-Nâmesi". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (1954 1953), 76-153.

Güler, Mehmet Nuri. "Fıkhın Belirlediği İktisâdî Yaşamı Ahilik Teşkilatının Topluma Yerleştirmesini Günümüz Toplumu İçin Yeniden Kıymetlendirme". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 739-767.

Gündüz, Ali Yılmaz vd. "Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir değerlendirme". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14/2 (2012), 37-54.

Güneş, Mustafa. "Geçmişten Günümüze Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik: "Kalite Merkezli Bir Yaşam". *Ahilik Uluslararası Sempozyumu*. 205-218. Kayseri, 2011.

Gürel, Rahşan. *Razavî'nin Fütüvvet-nâmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1992.

Güzel, Fatih. "Halife Nasır Dönemi Fütüvvet Anlayışı ve Teşkilatı". *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*. 1/224-234. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2018.

-----. "Nasır li-Dinillah'tan Önce Fütüvvet Durumu". *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*. 1/235-242. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2018.

Hacıgökmen, Mehmet Ali. "XIII. Yüzyılda Anadolu'da Fütüvvet Teşkilatının Esnaf Teşkilatı (Ahi Teşkilatı) Haline Dönüşmesini Hazırlayan Faktörler". *III. Ulusalararası Ahilik Sempozyumu*. 2/475-492. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2018.

İbn Abdilberr en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Kâfî fî fürû'i'l-Mâlikiyye*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1400/1980.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Ebi Bekr. *Turuku'l-hukmiyye fi's-siyaseti'ş-şeriyye*. Kahire: Mektebetü Dâru'l-Beyân, 1425/2004.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Kâfî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1994.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Mugnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 388/1968'

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

İbn Müflih, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. ʿAbdillah er-Râmînî Burhânüddîn ed-Dımeşkî. *el-Mübdiʿ fî Şerhi'l-Mukniʿ*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, 1418/1997.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425/2004.

İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ebû'l-ʿAbbâs Aḥmed b. ʿAbdulḥalîm. *el-Hisbe fi'l-İslam*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004.

Kallek, Cengiz. *Asr-ı Saadette Yönetim - Piyasa İlişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

-----. "Hisbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/133-143. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

-----. "Narh Konusuna Yeniden Bakış". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (2006), 257-276.

Karabay, Macit. "İç ve Dış Rekabet Açısından Kalite ve Standartların Önemi - Sorunlarımız". *Kalite ve Standartların Esnaf - Sanatkar Açısından Önemi*. 1-11. Ankara: Tes-Ar Yayınları, 1998.

Karagül, Mehmet. "Türk İslam Medeniyetinde Ahiliğin İktisadi Hayat ve Devletin Oluşumundaki Rolü". *TASAM*. Erişim 04 Haziran 2022. https://tasam.org/Files/Icerik/File/Pages_from_DTF5kit_pdf_7cb0e0b8-4b17-4b79-a504-008aa3c538b3.pdf

Karagül, Mehmet - Masca, Mahmut. "Ahilik Düşüncesinin İktisadi Hayata Bakışı ve Kapitalist Sşstemle Karşılaştırılması". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 19/2 (2017), 83-91.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.

Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1406/1986.

Kavakçı, Yusuf Ziya. *Hisbe Teşkilatı*. Ankara: Baylan Matbaası, 1975.

Koşum, Adnan. "Ahi Ticaret Hukuku ve Ahlâkının Fıkhî Temelleri". *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*. 363-384. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2012.

Köksal, Mustafa. *Ahilik Kültürünün Dünü ve Bugünü*. Ankara: Melis Matbaacılık, 2005.

Kütükoğlu, Mübahat S. "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi". *Ahilik ve Esnaf*. 55-76. İstanbul: İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği Yayınları, 1986.

Liv, Cemil. "İslâm'ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (2019), 363-398.

Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. *Muvattâ*. 8 Cilt. Ebu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultan, 425/2004ʾ.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1416/1996.

Müslim, Ebû'l-Hüseynel-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahih*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Nasır, Niray. "Anadolu Ahiliği'nin Sosyo-Ekonomik Yönleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 24 (2002), 7-15.

Necib el-Muti'î, Muhammed. *Tekmiletü'l-Mecmû' (el-Mecmû' içerisinde)*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1412/1994.

Nesâî, Ebû Abdirrahman b. Şuayb. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin b. Seref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1994.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yaḥyâ b. Şeref. *Ravdatu't-tâlibîn ve ʿumdetu'l-muttakīn*. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991.

Özdemir, Recep. "Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun: 'Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa'". *Mecmua* 2 (2017), 1-16.

Özen, Şükrü. "Musarrât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/240-241. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Öztürk, Nurettin. "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (2002), 1-12.

Parlak, Sıdıka. *Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Yönetim Sistemi Standartları*. Bursa: Ekin Yayınları, 2020.

Şahin, Hasan. *Akidlerde Muhayyerlik Teorisi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.

Şirbînî, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed. *Mugni'l-muhtac ila ma'rifeti meâni'l-Minhâc*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Tabakoğlu, Ahmet. *İslâm İktisâdına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2008.

-----. "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 43 (1987), 111-150.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Muʿcemü'l-evsat*. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1994.

Tekin, Mustafa. "Bir Sosyal Kontrol Aracı Ahilik ve Toplumsal Dinamikleri". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2006), 219-235.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-sahih*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Topal, Şevket. "İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 211-228.

Zeylaî, Fahreddin Osman b Ali b Mihcen. *Tebyînü'l-hakâik fî şerhi Kenzi'd-dekâik.* 6 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313/1895.